

Česká rezistence v období nacistické okupace – občanský, demokratický či národní odboj?

Pavel KOPEČEK

Czech Resistance in the Period of Nazi Occupation – Civil, Democratic or National Resistance?

Abstract: This paper solving terminological problem of overall naming the non-communist's resistance groups in Protectorate Bohemia and Moravia on the period of Nazi occupation.

Key Words: 2nd World War, Ant-Nazi Resistance, Protectorate Bohemia and Moravia, Nazi occupation

Kulaté výročí atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, které proběhlo v květnu 2012, opět aspoň na určitou dobu obrátilo pozornost širší veřejnosti k tematice odbojového hnutí v českých zemích v období nacistické okupace. Historické bádání k tomuto tématu po listopadu 1989, kterému už naštěstí nejsou kladeny žádné ideologické překážky, přineslo řadu pozitivních výsledků, ale zároveň otevřelo i nové problémy a položilo i některé metodologické a terminologické otázky.

Jednou z nich je i to, jak souhrnně a zároveň výstižně označovat ty odbojové proudy v Protektorátu Čechy a Morava, které nepatřily k ilegálnímu hnutí vedenému KSČ. Použitý termín by měl přitom vhodně pojmenovávat buď programové cíle tohoto odbojového hnutí, nebo

podstatně vystihovat jeho charakter – nejlépe ale obojí. V dosavadní literatuře v tomto směru existuje několik řešení, ale žádné z nich není úplně vyhovující, což ovšem není překvapivé vzhledem k vysokým požadavkům, které jsou na toto pojmenování kladeny. V publikacích vydávaných před rokem 1989 bylo pro toto ilegální hnutí většinou používáno buď ideologicky motivované označení *buržoazní odboj*, popřípadě mírnější *buržoazně demokratický odboj*, nebo v podstatě neutrální *nekomunistický odboj*.¹ Při zřejmé dobové podmíněnosti, nepřesnosti a dnešní nepřijatelnosti prvních dvou – což snad není zapotřebí příliš rozvádět – není ani termín *nekomunistický odboj*, používaný i v některých novějších studiích, příliš výstižný, protože je jím tento odboj vymezován ve smyslu „čím nebyl“, ale ne ve smyslu „čím byl“, a takové označení ani nijak nedefinuje cíle tohoto odboje. Přesto ho není nutné úplně zavrhnout, ale jeho uplatnění je namísto zejména tehdy, pokud je použito právě jen k odlišení od komunistického odboje.

Podobně obtížně zdůvodnitelné a v podstatě bezobsažné je i pojmenování *občanský odboj*, které se rovněž objevuje v některých publikacích (např. Kokoška, 2005, s. 18). Adjektivem *občanský* se opět nijak nepojmenovává cíl tohoto odboje a v případě jeho vztažení k charakteru odbojového hnutí a jeho členů narazíme na problém, co by vlastně sousloví *občanský odboj* mělo vymezovat – vždyť přece i účastníci komunistického odboje byli občany... Navíc jeho použití vede i k určitému terminologickému zmatku vzhledem k tomu, že pro období 1. československé republiky je pojem *občanské politické strany* většinou vyhrazován pro nesocialistická politická uskupení a pojmenování *občanská koalice* označuje vládní sestavu tvořenou v letech 1926–1929 pravicovými a středovými politickými subjekty.² Na rozdíl od tohoto použití autoři operující s označením *občanský odboj* do něho zahrnují i např. odbojovou organizaci Petiční výbor Věrní zůstaneme, v němž hráli podstatnou úlohu výrazně levicově orientovaní odbojáři, často členové sociálně demokratické nebo národně socialistické strany.

Výhrady lze mít i pro uplatňování označení *demokratický odboj*, které se objevuje v některých novějších publikacích (např. Maršálek, 2002, s. 116). Termín má zřejmě odlišit tuto rezistenci od *nedemokratického odboje* vedeného ilegální KSČ, popř. vytvářet i určitý jazykově pozitivní protipól

k dříve používanému a již zmíněnému spojení *buržoazní odboj*. Pokud si ovšem analyzujeme obsah pojmu *demokratický*, těžko ho můžeme použít jako výstižné pojmenování té části českého odbojového spektra, jehož představitelé velmi často pociťovali výrazný odpor k politickému stranictví, které je – přes všechny často oprávněné výhrady – jedním z hlavních atributů demokratického politického zřízení. Také plány některých velitelů vojenské odbojové organizace Obrana národa na zavedení – byť přechodné – vojenské diktatury jsou s adjektivem *demokratický* jen těžko slučitelné. Velmi obtížně se bude v demokratických koncepcích hledat opora pro projekty kolektivního potrestání českých Němců prosazované českým odbojovým hnutím. Vůbec je asi nešťastné používat pojmu *demokratický* ve spojení s ilegálním hnutím působícím v hlubokém utajení a v podmínkách permanentního existenčního ohrožení svých členů.

Z uvedených důvodů se autor tohoto článku přiklání k používání pojmenování *národní odboj*, které mu připadá nejvhodnější, byť ani ono neodlišuje charakter tohoto odboje od odboje komunistického – komunističtí odbojáři byli pochopitelně příslušníky českého národa stejně jako členové jiných ilegálních organizací. Spojením *národní odboj* je ale výrazně vyjádřen hlavní programový cíl tohoto odbojového hnutí – tj. prosazení českého národního zájmu zahrnujícího v první řadě obnovu české (československé) státnosti (Kural, 1997, s. 9; Brandes, 1999, s. 204). Tím samozřejmě nemá být řečeno, že by komunistický odboj téma českého národního zájmu opomíjel. Právě naopak, od roku 1941 se pro KSČ tento zájem stal hlavním viditelným programovým cílem a na této platformě mohlo docházet i k její spolupráci s dalšími odbojovými směry. Pro KSČ ovšem nebyl český národní zájem prioritním cílem sám o sobě, ale operovala s ním jako s taktickým účelovým manévrem při své cestě za politickou hegemonií (Gebhard, Kuklík, 2006, s. 410). Vedení KSČ také bylo ochotno – jak ukázal jeho postoj po uzavření sovětsko-německého paktu v létě 1939 – podřídit tento národní zájem zahraniční politice Sovětského svazu, byť ne bez těžkých vnitřních rozporů.

Poznámky:

¹ Ještě v jinak velmi cenné publikaci J. Koutka *A národ se bránil*, která byla vydána v roce 1987, jsou používány všechny tři tyto termíny.

- ² Podobný terminologický problém se např. objevuje u adjektiva „aktivistický“, které je v případě 1. československé republiky používáno pro politické strany německé menšiny v ČSR ochotné od poloviny 20. let participovat na vládní moci, v případě Protektorátu Čechy a Morava pak pro jednotlivce nebo skupiny spolupracující s okupační mocí, tj. v tomto případě jde v podstatě o synonymum pro přídavné jméno „kolaborantský“.

Literatura:

- BRANDES, D. *Češi pod německým protektorátem*. Praha: Prostor, 1999.
- GEBHART, J., KUKLÍK, J. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996.
- GEBHART, J., KUKLÍK, J. *Velké dějiny zemí koruny české: 1938–1945, sv. XVa, XVb*. Litomyšl-Praha: Paseka, 2006 a 2007.
- KOUTEK, J. *A národ se bránil*, Praha: ČSPB, 1987.
- KROUPA, V. a kol. *Český antifašismus a odboj*. Praha: Naše vojsko, 1988.
- KURAL, V. *Vlastenci proti okupaci. Ústřední vedení odboje domácího 1940–1943*. Praha: Karolinum, 1997.
- KURAL, V., ŠTĚPÁNEK, Z. *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Karolinum, 2008.
- MARŠÁLEK, P. *Protektorát Čechy a Morava*. Praha: Karolinum, 2002.
- PASÁK, T. *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha: Práh, 1999.
- PASÁK, T. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998.
- SLÁDEK, O. *Ve znamení smrtihlava*. Praha: Naše vojsko, 1991.
- SLÁDEK, O. *Zločinná role gestapa*. Praha: Naše vojsko, 1986.
- TOMÁŠEK, D., KVAČEK, R. *Generál Alois Eliáš. Jeden český osud*. Praha: Nakladatelství Epoque, 1996.
- UHLÍŘ, J. B., KAPLAN, J. *Praha ve stínu hákového kříže*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2005.

Kontakt na autora příspěvku:

PhDr. Pavel Kopeček, Ph.D.
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: kopečekp@pdfnw.upol.cz